

Foredragsholder: **Forsknings- og høyere
utdanningsminister Tora Aasland**
Arrangement: **Mandagsmøte i Klubben**
Arrangør: **Akademisk forum**
Dato: **24. januar 2011**
Sted: **Klubben, Georg Sverdrups hus
Blindern**

Forskningsbasert politikk eller politisert forskning?

(Avsløringene før jul – standardkontrakten)

La meg før jeg sier noe som helst her i dag gjøre det klinkende klart at det er fullstendig uakseptabelt dersom et offentlig organ forsøker å manipulere forskningsresultater for å nå politiske mål. Likeledes er det fullstendig utilbørlig dersom et offentlig organ bryter prinsippene for god vitenskapelig skikk for å nå et politisk mål.

Jeg kan forsikre dere om at jeg har møtt avsløringene før jul av utilbørlig adferd fra offentlige oppdragsgiveres side med det største alvor. Jeg vil gjøre alt jeg kan for å motvirke slike forsøk på utilbørlig påvirkning.

Vi er godt i gang med samarbeidet med Direktoratet for forvaltning og IKT (DIFI) og regjeringsadvokaten om å forenkle og forbedre vår kontraktsmal. Det viktigste er å understreke og

presisere ytterligere den akademiske friheten innenfor oppdragets ramme. I tillegg vil kontrakten nå også i større grad ha samme struktur som DIFIs konsulentavtale. Slik blir det enkelt å sammenlikne og velge mellom de to kontraktsmalene. Og mitt mål er at standardkontrakten for oppdragsforskning alltid skal benyttes når det offentlige kjøper forsknings- og utredningsoppdrag.

Når det er sagt – og for protokollens og referatets skyld, la det ikke være tvil om at det nå er sagt: Mitt første poeng her i dag er likevel et litt annet.

(Eksempel 1: Passiv røyking)

Jeg vil begynne med å ta oss tilbake til 1990-årene, og til tobakksindustriens kamp mot kunnskapen om at også passiv røyking er helseskadelig.

I 1990 igangsatte Fred Singer *the Science and Environment Policy Project* i USA for å fremme ”sound science”, sunn vitenskap. Singer var en tungt meritert fysiker, som hadde vært ledende i utviklingen av jordobservasjons-satelitter. Han var den første direktøren på the National Weather Satellite Service, og ble

senere chief scientist i Department of Transportation i Reagan-administrasjonen.

Naomi Oreskes og Erik Conway har dokumentert hvordan det snart skulle vise seg at det å fremme "sound science" for Singer, i praksis betød å forsvare tobakksindustrien.¹

I 1993 distribuerte tobakksindustrien en håndbok: *Bad Science: A Resource Book*, som trakk vekslers på Singers arbeid.² Boken inneholdt mer enn 200 sider med fikse sitater, opptrykte ledere, artikler og kommentarartikler, som alle reiste tvil om vitenskapens integritet og autoritet. Boken endte med et kraftig angrep på det føderale organet *Environmental Protection Agency* og dets arbeid mot passiv røyking, samt en liste over nyttige forskere industrien kunne kontakte ved behov for kommentarer.

Bad Science-håndboken innledes med følgende budskap, jeg siterer:

"1. Altfor ofte manipuleres vitenskapen for å oppfylle en politisk dagsorden.

¹ Naomi Oreskes & Erik Conway, *Merchants of Doubt*, NY, 2010.

² *Bad Science: A Resource Book*, BN: 2074144197, Legacy Tobacco Documents Library.

2. Offentlige organer [...] misbruker velgernes tillit ved å bryte prinsippene for god vitenskap i sine ønsker om å nå et politisk mål.

3. Ikke noe annet offentlig organ har tilpasset vitenskapen for å finne støtte for forutfattede offentlige retningslinjer i en slik grad som *the Environmental Protection Agency*.

4. Offentlige politikkavgjørelser som hviler på dårlig vitenskap, medfører enorme økonomiske belastninger for alle deler av samfunnet.” (Min oversettelse.)³

Gjennom eksemplet med passiv røyking og tobakksindustriens *Bad Science*-håndbok ønsker jeg henlede oppmerksomheten mot at ikke *alle* påstander om politisert forskning springer ut av rene hjerter som banker varmt for grunnleggende akademiske prinsipper. Vitenskapshistorikerne har tvert imot nitid dokumentert hvordan uttalte strategier er blitt lagt og betydelige summer investert for å så tvil ikke bare om forskning om røyking

³ Naomi Oreskes and Erik Conway, *Merchants of Doubt*, NY, 2010, s 144-145. “1. Too often science is manipulated to fulfill a political agenda. 2. Government agencies [...] betray the public trust by violating principles of good science in a desire to achieve a political goal. 3. No agency is more guilty of adjusting science to support preconceived public policy prescriptions than the Environmental Protection Agency. 4. Public policy decisions that are based on bad science impose enormous economic costs on all aspects of society.”

og passiv røyking, men også i forbindelse med klorfluorkarboner, global oppvarming osv.

Og denne strategien, som ofte kalles for ”tobakksstrategien”, går altså ikke først og fremst ut på å imøtegå vitenskapelige funderte hypoteser og funn med nytt belegg og vitenskapelige motargumenter. Det lar seg jo vanskelig gjøre ettersom røyking *er* helseskadelig. Strategien går ut på å så tvil om vitenskapens integritet og autoritet i sin alminnelighet. ”Tvil er vårt produkt”, som en av tobakksindustriens ledere skrev i 1969, ”siden det er den beste måten å konkurrere mot faktaene i allmennhetens hoder på.”⁴ Så tvil, og hold liv i en mediedebatt om at det ikke er *sikkert* at røyking er skadelig.

Tvilen virker, fordi mange tror at vitenskap handler om kalde, harde, udiskutable fakta. Hvis noen så forteller at *noe* er usikkert, oppfatter folk at *hele* forskningen er i villrede. Forskere derimot vet at det ikke er slik. De vet at det er usikkerheter i all forskning, fordi forskning er en stadig pågående prosess. Ja, vi vet at røyking forårsaker kreft, men vi forstår ennå ikke fullt og helt mekanismene som gjør at det skjer. Ja, vi vet at røykere dør

⁴ Oreskes & Conway, 2010, s 34: “‘Doubt is our product’, ran the infamous memo written by one tobacco industry executive in 1969, ‘since it is the best means of competing with the ‘body of facts’ that exists in the minds of the general public.’”

tidligere, men hvis én bestemt røyker dør tidlig, kan vi ikke med sikkerhet si akkurat *hvor* mye røykingen bidro til vedkommendes tidlige død osv.

Og første råd i tobakksindustriens håndbok var altså å så tvil om vitenskapens integritet og autoritet generelt ved å gå sterkt ut med påstander om at forskningen er politisk styrt.

(Eksempel 2: Dansk kaldkrigshistorie)

Mitt første eksempel har dreid seg om røyking og om naturvitenskapelig forskning. Mitt neste eksempel har jeg hentet fra humaniora.

Det er mulig noen av dere fikk med dere oppslag i Klassekampen eller Aftenposten eller Dagsnytt 18 i julen om høyre-venstre polarisering i dansk historieskrivning om den kalde krigen.

Tor Egil Førland skriver i siste *Historisk tidsskrift* om den blandede mottakelsen i Folketinget i 2005 av en 2500 siders forskningsrapport i fire bind fra Dansk Institut for Internasjonale Studier (DIIS) om *Danmark under den Kolde Krig*.⁵

⁵ Tor Egil Førland, Deltaker og medløper: venstresiden, Sovjetunionen og objektivismens fall, *Historisk tidsskrift*, nr. 4, 2010, s 521-546.

De konservative politikerne var ikke fornøyd med rapportens manglende fordømmelse av venstresidens ”medløberi” under den kalde krigen. Som et ledd i den såkalte verdikampen mot kulturradikalisme, verdiradikalisme og multikulturalisme stod Venstre og Dansk folkeparti dermed sammen med den kontroversielle, antikommunistiske kaldkrigshistorikeren Bent Jensen med venner.

Partene har gitt hverandre gjensidig støtte, og Folketingsflertallets støtte til Jensen har vært helt konkret, nemlig forskningsfinansiering i form av midler til opprettelsen av et Center for Koldkrigsforskning (CFKF). Senteret fikk en treårig bevilgning på 10 millioner kroner i statsbudsjettet for 2006, og kom i gang høsten 2007.

”[D]en borgerlige regjeringen og folketingsflertallet anser [Jensen] som nyttig i kulturkampen mot liberalismens fiender, det vil si de som ikke står steilt imot press fra antiliberale bevegelser hva enten de er nazistiske (under annen verdenskrig), kommunistiske (under den kalde krigen), eller islamistiske (under ”krigen mot terror”), skriver Førland.”⁶

⁶ *Ibid.* s 522.

Høyresiden i dansk politikk, ledet an av Fogh Rasmussen og Folkepartiets Jesper Langballe, mente at *mainstream* historikere og samfunnsvitere ikke ville gi dem det de ville ha. Ved å opprette et eget Center for Koldkrigsforskning med Bent Jensen som leder, og ved å legge det under Dansk Institut for Militære Studier slik at det ikke skulle havne i universitetssystemet, regnet de derimot med å få det de ville ha, gitt Jensens tidligere bøker og avisartikler.⁷

De 2500 sidene i DIIS-rapporten ble ikke faglig og saklig imøtegått eller tilbakevist i fagtidsskrifter eller i Folketingsdebatten forut for opprettelsen av det nye kaldkrigssenteret. Og som Førland sa på Dagsnytt 18 om hva han anså som faren her: Hvis folk slutter å argumentere faglig og saklig mot hverandre og isteden slår hverandre i hodet med påstander om politisk styrt venstrevridd eller høyrevridd forskning, har vi et problem.

⁷ De kunne ikke løpe linen helt ut og utpeke Jensen som leder, men ingen var i tvil om hvem statsministeren ville ha. Siden ingen akademisk tunge konkurrenter ville søke jobben som leder for et senter med en så høyrevridd forhistorie og et mandat som la klart opp til jakt på medløpere, kunne senterets styre – som var utpekt av forsvarsministeren og bestod av akademikere ledet av Forskningsministeriets tidligere departementsråd dr.phil. Knud Larsen – umulig komme forbi Jensen. *Ibid.*, s 534.

(Hva eksemplene sier oss)

Det er ingen tvil om at politisk manipulering, eller forsøk på politisk manipulering, av forskningsresultater undergraver forskningens autoritet og legitimitet. Derfor gjentar jeg at jeg vil gjøre alt jeg kan for å motvirke forsøk på utilbørlig påvirkning når det offentlige bestiller forsknings- og utredningsoppdrag.

Røykeeksemplet jeg har trukket frem viser at nettopp fordi forsøk på politisk styring undergraver forskningens autoritet og legitimitet, var tobakksindustriens første råd å så tvil om uønskede resultater gjennom generelle påstander om politisk styrt forskning.

Gjennom det danske eksemplet har jeg ønsket å peke på faren for forringelse av det offentlige ordskiftet dersom argumenter og belegg blir fortrent til fordel for påstander om politisk styrt forskning.

Jeg ønsker ikke å undergrave forskningens autoritet og legitimitet. Ettersom påstander om politisk styrt forskning svekker både tilliten og legitimiteten, er min konklusjon at vi bør være varsomme med disse påstandene og bruke dem der de er påkrevet.

Og dette leder meg til et punkt jeg vil bruke anledningen til å få satt på dagsordenen her i dag.

Jeg ser ingen grunn til å legge skjul på at jeg mener retorikken en del av dere bruker i innleggene deres ikke er så heldig. Jeg tenker på de mange innleggene der det er blitt gjentatt om igjen og om igjen at det bare er 7 % av midlene i Forskningsrådet som går til forskning som ikke er politisk styrt, og at vi så å si ikke har fri forskning i Norge. Jeg tviler ikke ett sekund på at dere skriver ut fra de beste intensjoner, men jeg mener like fullt at retorikken ikke er heldig.

Deres anliggende er at potten til den frie prosjektstøtten bør økes. Jeg mener at det er bedre å argumentere for dette på måter som ikke samtidig potensielt undergraver vitenskapens autoritet og legitimitet. Selv har jeg argumentert for en bedre balanse mellom tematiske og ikke-tematiske satsinger. Og det er flere grunner til å styrke de ikke-tematiske satsingene og ivareta originalitet som kvalitetskriterium spesielt. For det første trenger vi å stimulere til mangfold for å sikre nødvendig nyskaping. For det andre trenger vi å stimulere den dristige frontforskningen for å nå målet om internasjonalisering av norsk forskning. For det tredje trenger vi å stimulere til mangfold innenfor de refleksive

fagene for å sikre videreutviklingen av vår demokratiske kultur. Derfor styrket vi den åpne konkurranseareaen i Forskningsrådet med 60 millioner kroner i årets budsjett, og jeg vil fortsette å argumentere for at den bør styrkes ytterligere.

Men mange som leser innleggene deres er utenforstående tredjeparter som ikke vet noe særlig verken om Forskningsrådets interne organisering eller om virkemidlene der. Med tanke på dem syns jeg nesten det er på grensen til misvisende å kalle det faktum at UD f.eks. i sitt budsjett setter av midler til forskning på global helse for politisk styrt forskning.

Demokratisk valgte politikere, samfunnet, ønsker forskning på fattigdomssykdommer som legemiddelindustrien ikke er så interessert i. Det er klart at det i én forstand er et uttrykk for politisk styring – på samme måte som årets økning av den frie prosjektstøtten er et uttrykk for politisk styring. Det sier seg selv at de folkevalgte ikke kan abdisere fra styringen av 25 milliarder skattebetalerkroner årlig. Men er det hensiktsmessig å hamre i vei, om igjen og om igjen, om at det er politisk styrt *forskning*, med de negative konsekvensene det kan ha for folks tillit til forskning generelt?

Det er ikke slik at politikerne bestemmer hvilke problemstillinger forskerne skal forfølge eller hvilken retning resultatene deres skal gå i selv om de mener at vi bør sette av en pott i Forskningsrådet til forskning på fremtidens rene energisystem (RENERGI), til forskning på nanomaterialer (NANOMAT), eller til nevrovitenskapelig forskning (NevroNor). Men en del avisinnlegg gir inntrykk av at det er nettopp det politikerne gjør, og jeg blir litt bekymret når jeg snakker med folk utenfor sektoren og forstår at forskningsskepsisen brer om seg – f.eks. i klimaspørsmålet.

Jeg mener altså at det er grunn til varsomhet i omgangen med påstander om politisk styrt forskning. Jeg vil fortsette å kjempe for ikke-tematiske forskningssatsinger gjennom Forskningsrådet, men jeg vil bruke andre og – mener jeg – mer hensiktsmessige argumenter.

Alle som er her i dag er opptatt av det som ofte kalles den nysgjerrighetsdrevne forskningen. Derfor har jeg lyst til å avslutte med et sitat jeg kom over her forleden, fra Peter Medawar, som bl.a. vant Nobel-prisen i medisin i 1960 for sitt arbeid med vevstransplantasjoner: "The motive force that is behind the scientist[’s] [...] almost compulsive desire for an

understanding and mastery of nature is sometimes described as 'curiosity' or 'inquisitiveness', but these nursery words hardly do justice to what feels like a deep-seated biological impulsion – the hunting feeling, I call it myself.”⁸

⁸ Peter Medawar, *The Strange Case of the Spotted Mice and Other Classical Essays on Science*, Oxford University Press, 1996, s xv-xvi.